

פגיעה מקוונת - Cyberbullying

עידית אבני ודר' אברום רותם

אוקטובר 2009

תנאי שימוש במאמר וזכויות יוצרים ראו באתר "מתקוונים לאתיקה" <http://ianethics.com/> ב-"תנאי שימוש"

מהי פגיעה מקוונת?

פגיעה, הטרדה, הצקה, בריונות (bullying) הם מושגים המייצגים תופעה מוכרת בשגרת בית הספר מקדמת דנה. מדובר על פגיעה באדם אחר, הקורבן, באמצעות התנהגות אגרסיבית-פיזית או רגשית, מכוונת וחוזרת לאורך זמן. ממדי התופעה והשלכותיה, כחלק מבעיית האלימות במערכת החינוך, גדולים ומדאיגים בעולם כולו ובישראל בפרט (Smokowski & Kopasz, 2005; בנבנישתי ואחרים, 2005).

"פגיעה מקוונת" (Cyberbullying) מתייחסת לביטוייה של תופעה זו באמצעות הטכנולוגיות ובמרחב המקוון. מדובר ב"פגיעה מכוונת וחוזרת, הנגרמת באמצעות מחשב, טלפון סלולרי, מצלמה וחפיצים דיגיטליים אחרים" (מתוך <http://www.cyberbullying.us>).

פגיעה מקוונת מתייחסת להצקה, להפחדה ולהטרדה באמצעות הרשת והטלפוניה: דוא"ל, מסרים מידיים ברשת, קבוצת דיון, שיח מקוון סינכרוני-צ'אט, יומני רשת (בלוג), אתרים אישיים, רשת חברתית, טלפונים ניידים, משחקי רשת מקוונים, טוויטר, תגובות ברשת, כלי שיתוף ברשת, מצלמות דיגיטליות בסלולרי, עיוות של סקרים מקוונים וכד'.

פגיעה מקוונת (Cyberbullying) מכונה גם הטרדה אלקטרונית (electronic harassment), e-פגיעה (e-bullying), פגיעת SMS (SMS bullying), פגיעת ניידים (mobile bullying), פגיעה און-ליין (online bullying), פגיעה באמצעות ווידאו, פגיעה באמצעות כלי השיתוף באינטרנט וכד'.

התנהגות פוגענית יכולה להיות פיזית (מכות, בעיטות, דחיפות), מילולית (לגלוג ואיומים), או בהקשר חברתי (החרמה חברתית, חברות פוגעת, הפצת שמועות). פגיעה מקוונת במרחב המקוון מופיעה כהטרדה, אפליה, השתלהבות או הבערה (Flaming), התחכמויות, השמצה, הפצת שקרים, חשיפת מידע אישי, רכילות, הפצת שמועות, התחזות, הולכת שולל, מניעה/החרמה, הפחדה, איום וכד'. למרות שפגיעה פיזית איננה בקטגוריה של פגיעה מקוונת, פוגעות מילולית וזו הנוצרת בהקשר חברתי, ניתנות למימוש רחב דווקא בסביבה מקוונת (Bauman, 2007) ובמימדים ובעוצמה גדולים בהרבה מפגיעה במרחב הפיסי.

פגיעה מקוונת היא תופעה חדשה יחסית בעולם בית הספר (שנים אחרונות), אשר חדרה גם למקומות עבודה, בהקשר של מערכות יחסים, כוח ושליטה (Belsey, n.d.). סקר¹ של **Pew Internet & American Life Project** שפורסם ב-27.6.2007 מדווח כי 32% מכלל בני הנוער בארה"ב המשתמשים באינטרנט שימשו מטרה להתנהגות בריונית באינטרנט: קבלת מסרים מאיימים, דוא"ל פרטי או מסרי טקסט שהועברו לידיעת אחרים ללא רשות/הסכמה, הצגת תמונות מביכות שלהם באינטרנט ללא הסכמתם או הפצת שמועות לגביהם ברשת.

גם מורים נופלים קורבן לפגיעה מקוונת. האיגוד המקצועי של מורים ומפקחים בבריטניה **NASUWT פירסם** (26.6.2007)² קריאה פומבית לממשלה לנקוט פעולה דחופה בנושא הבריונות המקוונת וכן להגן על

1 <http://www.pewinternet.org/Media-Mentions/2007/Cyberbullying-Bad-But-Not-That-Bad.aspx>

2 <http://www.nasuwt.org.uk/index.htm>

המורים הנופלים קורבנות לבריונות זו. הארגון הציג כמאה מקרים של מורים שנפלו קורבן לאירועים בהם נעשה שימוש בטלפונים סלולרים, בדואר אלקטרוני ובאתרי אינטרנט בהם מורים מושמצים ונתונים להאשמות זדוניות. לדברי האיגוד, מקרים אלה מדגימים את החרדה והטראומה, שלא מדברים עליה, אשר אירועים אלה גורמים.

יותר ויותר מדינות, כמו גם ארגוני מורים, רואים צורך נחוש ומיידי לטיפול בתופעה, למיזעורה ולמיגורה. לשם כך יש לאמץ תפיסות ותובנות חדשות, הנובעות משימוש בסביבה מקוונת (ראו סקירה ב"מתקוונים לאתיקה" - "פגיעה מקוונת – Cyberbullying")³, להפעיל מערך חינוך והסברה בראייה מערכתית רחבה, להבהיר את המדיניות ודרכי האכיפה, כולל חקיקה ציבורית, כללים מערכתיים ובית ספריים וסנקציות ברורות לטיפול בתופעה.

סוגי פגיעות מקוונות (על סמך בוניאל- ניסים, 2008; Bauman, 2007):

הטרדה: פעולה חוזרת ומתמשכת בעלת אופי מטריד, כגון: שליחת הודעות פוגעניות ועד הפצת הדוא"ל בהודעות מכתובתו של המטריד ומכתובות אחרות שפתח, מתוכנות למסרים מידיים, או באמצעות התקשרות טלפונית חוזרת. **הפצת שמועות, השפלה, לעג, השמצה:** פרסום והפצה של שמועות זדוניות, דמיוניות ודמוניות (demonize), שקרים, סיפורים שאינם ראויים לפרסום, בדיחות או אנקדוטות, במטרה לפגוע בתדמית הקורבן ו/או בקשריו החברתיים. אלה יכולים להיעשות תחת מסיכה, ללא כל צורך להזדהות או להוכיח את אמינות הטענות הפוגעניות. **התחזות:** הפצה ופרסום של מידע או הודעות בשם בדוי, תוך שימוש "גנוב" בזוהת של הקורבן או של מישהו אחר, או הרשמה לאתרים והשאת פרטי התקשרות של הקורבן ללא ידיעתו. התחזות מתאפשרת כאשר יש לפגוע גישה לסיסמא ולשם המשתמש של הקורבן והוא עושה בהם שימוש.

הולכת שולל: בדיית הקשר, קשר עם אדם או אירוע לצורך יצירת קשר פיקטיבי, המעורר התקרבות, שיתוף (במיוחד בפרטים אינטימיים) ועידוד לבצע מעשים שונים (התפשטות מול מצלמות, וידויים אישיים, שליחת תמונות וכד') כדי לנצל מידע זה להפצתו באופן פוגע.

הפצת מידע אישי, פרטי: חשיפת מידע אינטימי, פרטי, אישי או סודי, שלא יועד לעיני כל, כמו: תכתובת אישית, תמונות אינטימיות, חשיפת זהות הכותב בבלוג אנונימי.

הרחקה, מניעה, החרמה: חסימה, סינון, התעלמות או הרחקת הקורבן מפעילות מקוונת או מהקשר חברתי, כגון "חרם" במפגש חברתי מקוון, או במשחקים שיתופיים (כגון הכשלת או הריגת הקורבן במשחק רב משתתפים ברשת).

הפחדה, סחיטה: תקשורת עם הקורבן במגוון דרכים, איתור מידע עליו ומעקב אחריו במטרה לפגוע בו, להפחיד אותו ו/או לסחוט אותו.

איום: איומים נעשים בדרך כלל בהקשר אישי, של איום בפגיעה בקורבן או בקרובים לו. **השתלהבות:** החלפת דברים תוך שימוש בביטויים פוגעניים, בוטים ומעליבים, וליבוי איררה לחמנית.

האמצעים המקוונים העיקריים בהם נעשית פגיעה מקוונת:

למעשה כל כלי פרסום, הפצה ושיתוף ברשת משמש בעקרון גם כלי פגיעה מקוונת, למשל:

- טלפון נייד אישי והודעות SMS
- הודעות דוא"ל

- צילום דיגיטאלי מחפצים (גאדג'טים) זמינים לכול (טלפון סלולרי, חפצי כף-יד, מצלמות עט וכד'), ופרסומו כתמונות, סרטוני ווידאו, קליפים
- מסרים מידיים בשיח מקוון סינכרוני- צ'אט
- קבוצות דיון ותגובות ברשת
- אתרים
- כלי שיתוף ברשת: יומני רשת (בלוג), רשת חברתית, מיקרובלוגים (טוויטר) וכד'
- משחקי רשת מקוונים

עוצמת הפגיעה המקוונת בהשוואה לפגיעה במרחב הפיסי הבית ספרי:

בעוד שהמוטיבציה לפגיעה היא זהה, בין אם היא נעשית בחצר בית הספר ובין אם היא מקוונת, הרי התוצאה של האחרונה גרועה ופוגענית בהרבה (Lenhart, 2007).

- היעדר נוכחות ומגע פיסי בין הפוגע לנפגע מאפשר מרחב נוח לביטוי האלימות (Patchin & Hinduja, 2006). אי הנראות, יכולת האנונימיות, אופן הפגיעה שאינו מאפשר קבלת משוב מהנפגע שעשוי לעורר אמפטיה, מיעוט בקרה ושליטה של מנגנוני פיקוח ובקרה חברתיים, מעצימים את תופעת הסרת העכבות (Joinson, 1998; Suler, 2004a, 2004b), המביאה לביטוי התנהגות שליליים, ללא כל צורך להוכיח את אמינות הטענות הפוגעניות וכד'.
- במרבית המקרים הפוגע נשאר אנונימי (ללא שם בכלל או בזהות בדויה) וסיכויי להיתפס במרחב המקוון קטנים יותר ולכן הפחתת החשש מפחד הזיהוי והגילוי מעצימים את תעוזת התנהגות הפוגע.
- שלא כמו בפגיעה שאינה מקוונת (בחצר בית הספר, ברחוב), הנפגע לעיתים בכלל אינו מודע לפגיעה ואינו יכול להימלט מחוסר גבולות נזקיה (בריחה, היעדרות מבית הספר), לעיתים אין איש יודע על סבלו.
- בסביבה הפיסי פועלים רבים מנצל הפוגע את כוחו הפיסי, בסביבה המקוונת המיומנות המובילה היא השליטה בטכנולוגיות, כך שגם תלמידים חלשים פיסיים מחזיקים בעמדת כוח חברתית, שהאלימות, המדוכאת בית הספר בגלל חולשתם הפיסי היחסית, פורצת בקרב מעגל נוסף של תלמידים.
- מגוון האפשרויות של הפצת המסרים בדרך מקוונת גדול בהרבה מאשר במרחב הפיסי הבית ספרי: דוא"ל, מסרים מידיים ברשת, קבוצת דיון, שיח מקוון סינכרוני- צ'אט, יומן רשת (בלוג), אתרים אישיים, רשת חברתית, טלפונים ניידים, משחקי רשת מקוונים, טוויטר, כלי שיתוף ברשת, מצלמות דיגיטליות בסלולרי, בתגובות ישירות ועקיפות ברשת וכד'.
- נגישות קלה לפרטיות של הקורבן ולאיתור מידע אישי ואינטימי עליו (סלולרי, מצלמה, דיג מידע אודותיו וכד').
- האמצעים המקוונים מאפשרים להכניס למעגל הפוגעים והנפגעים משתתפים רבים יותר, בשל ההפצה המהירה ולהיקף ציבור רחב. ההשפלה היא פומבית ובעוצמה גדולה בהרבה מרכילות בין מספר תלמידים בחצר בית הספר. ריבוי ה"צופים" ויכולתם להיות אקטיביים מעודד את הפוגע.
- פגיעה כתובה או ויזואלית המתועדת וחרוטה לעד כטכסט דיגיטאלי, שלעיתים אינו ניתן להסרה, עלולה לגרום לנזק עצום, בהשוואה לפגיעה רגילה, שבדרך כלל אין לה תיעוד, היא מתפוגגת מהר יחסית, וחשופה לקהל קטן מאד יחסית. לעיתים קיימת בעייתיות רבה בהסרת הפגיעה לאחר פרסומה והפצתה.
- הצתת הפגיעה: גם אם הפגיעה מתחילה משובבות ולא מאלימות מכוונת ומרושעת מראש, וכהמשך ההתנהגות והחיכוכים בבית הספר- המשכה קל להצתה, במקום שתעלם. זאת בשל אפשר האנונימיות (לא יתפסו אותי ולא יודעים מי אני), הנגישות וקלות מימושה. אפשר זה מגדיל את מעגל הפוגעים, ולא רק את מעגל הנפגעים.

מאפיינים מרכזיים של פגיעה מקוונת

פרופיל הפוגע והקורבן: במספר מחקרים נמצא, שאין שוני במאפייני הפוגע והקורבן הפועלים מחוץ לרשת ובאמצעותה. נמצא שאלה שפוגעים מחוץ לסביבה המקוונת, הם הראשונים שעושים זאת בסביבה המקוונת, כמו גם הנפגעים (Raskauskas and Stoltz, 2007). כלומר אין מדובר במאפיינים חדשים של פוגע וקורבן בכל הקשור בשימוש ברשת ככלי לפגיעה ולנפגעות. עם זאת יש לציין, שהקלות הבלתי נסבלת לפגוע, מושכת קהל פוגעים נוסף, שללא הרשת לא היה נגרר לכך.

גילאים: בשני מחקרים נפרדים נמצא שהגיל המועד לפגיעה מקוונת הוא 15-17. מכאן, כדי למגר את התופעה יש להתמקד בחטיבה עליונה (Lenhart, 2007 - סקר אמריקאי של מכון Pew ו- Beckerman and Nocero, 2003) אף על פי שאין ספק שתופעה זו תעמיק גם בחטיבת הביניים וביסודי.

פרופיל הפוגע: אגרסיבי, מוחצן, בוטח בעצמו ויש לו גישה שלילית למותקף. המחקרים לא תומכים בתפיסה הרווחת, שכנראה שגויה, שהתוקף הוא עם דימוי עצמי נמוך ולא מקובל חברתית. המחקרים מוצאים שההפך הוא המצוי: בדרך כלל התוקף רואה עצמו באור חיובי, ולעיתים קרובות יש לו הרבה חברים. את הסיבות לאלימות המקוונת יש למצוא במקומות אחרים: התנהגותיים אישיותיים (Juvonen, 2005), רצון להראות פופולרי, לקבל תשומת לב, להשיג עמדת כוח על האחר.

פרופיל הקורבן: תלמיד הוא קורבן להצקה כאשר הוא חשוף באופן חוזר ונשנה לפעולות שליליות מצד תלמיד אחר או תלמידים אחרים. הקורבן המצוי נוטה להיות מופנם ושתקן יותר, רגיש, חסר ביטחון ועם מעט חברים (Yoneyama and Rigby, 2006). מבין הקורבנות ניתן למצוא רבים עם ציונים נמוכים, התמכרות לאלכוהול וסמים, בדידות ודיכאון (Ybarra and Mitchell, 2004). ממצאים אלה מרמזים על כך שיחסים לא טובים עם תומך מבוגר (הורה, מטפל) הם ניבוי טוב לנפגע מקוון. ראו גם כתבה עיתונאית בעניין זה: "[Kids keep parents in the dark](#)" ⁴ [about cyberbullying](#) שמסקנותיה היא ששיפור יחסי ילד-הורה עשוי לבלום גם את הפגיעות המקוונות.

הצופה: התנהגות פוגענית מושפעת מן המשולש: צופה-תוקף-קורבן. לצופה יש השפעה רבה ומכאן גם אחריות רבה. צופים פסיביים או מעודדים מייצרים יותר אלימות. כאשר אין קהל – השחקנים יורדים מן הבמה.

גורמים פסיכולוגיים המשותפים לפוגעים המקוונים (Ybarra and Mitchell, 2004):

1. התנהגות עבריינית ברשת
2. קורבנות של מפגעים מקוונים בעצמם
3. מתמכרי אלכוהול, סיגריות ואף סמים

מגדר: כאן הממצאים שבלוניים למדי ומוכרים מפגיעה חברתית בחצר בית הספר: זכרים פוגעים יותר מנקבות. הם נוטים יותר להתמכרות לאלכוהול ולסמים, מעשנים, בעלי ציונים נמוכים, כמו גם יחסים גרועים עם ההורים (Ybarra & Mitchell, 2004). **ג'סטין פאצ'ין**, מרצה למשפט פילי באוניברסיטת וויסקונסין נותן את התרשמותו (מונטט אנטלפינגר, 2007): "בריונות אינטרנטית, קורצת לבנות בדיוק כמו שהיא קורצת לבנים. את פאצ'ין זה לא מפתיע: "בריונות

⁴ http://news.cnet.com/8301-1023_3-10058444-93.html

של נערות היא מעודנת יותר, חתרנית יותר, פחות ישירה או יותר קשורה למערכות יחסים", לדבריו, סוג ההטרדות שאפשר להפעיל באינטרנט מתאים מאוד לצרכיהן של נערות. כאשר לתגובות הנפגעים, זכרים מגיבים באגרסיביות ורצון לנקמה ונקבות נוטות יותר לרחמים עצמיים ולדיכאון.

השלכות פסיכולוגיות על הקורבן: הקורבן מתקשה להגן על עצמו, הוא עלול לשנות את התנהגותו, להסתגר, לעיתים להגיב בתוקפנות או להתבודד. לעתים קרובות אין איש יודע על סבלו. פגיעה עלולה לגרום לאיום עצום על התפתחות תקינה בילדות ובגיל ההתבגרות. היא מתאפיינת במצוקות פסיכולוגיות כתסכול, אדישות, עצב, דיכאון, כעס, הערכה עצמית נמוכה כמו גם שיקול דעת לקוי. כשצעיר חש שהוא דחוי חברתית מחוג החברים הקרוב שלהם, צים מאפייני אי הסתגלות חברתית. קורבן לפגיעה מתנסה בבידוד וריחוק, ובתוצאות ארוכות הטווח – סיכוי גדול לביטוי שלילי בהתנהגות חברתית ואישית לאורך כל חייו של הנפגע.

מדיניות משרד החינוך

התיחסות המערכת בישראל: התמודדות עם פגיעה מקוונת ונהלי הטיפול, מעוגנים כיום במערכת החינוך הישראלית בחוזר מנכ"ל "קידום אקלים בטוח והתמודדות עם אירועי אלימות במוסדות החינוך"⁵ - חוזר מנכ"ל תש"ע/1 (א), י"ב באלול התשס"ט, 1 בספטמבר 2009 (ראו נספח).

לחוזר זה יש להוסיף את חוזרי המנכ"ל הבאים, תוך שימת לב לכך שזמן הפרסום מיושן, וייתכן שחלק מההמלצות אינן תקפות לטכנולוגיה ותקופה הנוכחית. לכן יש לעקוב אחר עדכון חוזרים אלה. נכון להיום (שלהי 2009) נמצא:

- **שמירה על פרטיות באתרי האינטרנט הבית ספריים**⁶ - חוזר מנכ"ל תשס"ג/7 (א), כ"ח אדר תשס"ג, 2 במרס 2003
- **חסימת אתרי מידע בלתי רצויים באינטרנט במערכת החינוך**⁷ - חוזר מנכ"ל תשס"ד/9 (א), מאי 2004
- **שמירה על זכויות יוצרים**⁸ - חוזר מנכ"ל תשס"ד/3 (א), נובמבר 2003 סעיף 5-3.6.

חוזר המנכ"ל לקידום אקלים בטוח (ראה כאן למעלה) מתייחס קונקרטי לשימוש לרעה בטכנולוגיה בבית הספר (באינטרנט, בטלפונים ניידים, בצילום ובשימוש לרעה בתצלומים של תלמידים או מורים שנעשו בשטח בית הספר וכו'). הוא כולל קריטריונים שיאפשרו לבית הספר להעריך את חומרת האירוע, להחליט על דרך הטיפול בו, כולל דרכי תגובה שאסור לנקוט בבית הספר בהתאם לחוק זכויות התלמיד (דוגמאות אלה נחשבות כאלימות מדרגה שלישית ומוזכר שם הטיפול בהתאם. יחד עם זאת, פגיעת תלמיד במורה נחשבת לדרגת האלימות החמורה ביותר והיא מטופלת בהתאם).

⁵ <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Applications/Mankal/EtsMedorim/2/2-1/HoraotKeva/K-2010-1a-2-1-12.htm>

⁶ http://cms.education.gov.il/EducationCMS/applications/mankal/arc/sc7ak3_6_3.htm

⁷ http://cms.education.gov.il/EducationCMS/applications/mankal/arc/sd9ak3_6_6.htm

⁸ http://cms.education.gov.il/EducationCMS/applications/mankal/arc/sd3ak3_6_5.htm

דרכי התמודדות

הראנו למעלה שגיל ההתבגרות הוא הגיל המשמעותי ביותר המעורב בפגיעה מקוונת. גיל ההתבגרות הוא תקופה שבה היחסים החברתיים מחוץ למשפחה מתרחבים, ואיכותם קשורים לתוצאות התנהגויות שונות. באמצעות אינטראקציה עם חברים בני גילם, המתבגר לומד כיצד לשתף פעולה, לראות דברים בפרספקטיבה אחרת, ולספק צרכים גדלים של אינטימיות. צעירים שמדווחים על חברים קרובים הם בטוחים יותר בעצמם, מגלים התנהגות אלטרואיסטית ופחות תוקפנית, כמו גם מעורבות גדולה יותר בבית הספר ומודעות לנטיה האישית שלהם בבחירת מקצוע. מעורבות הורים בחיי הצעיר, עשויה להיות מאד מועילה למניעת הצקות ופגיעה מקוונת. עצם התמיכה וההנחיה כיצד להגיב, ובמקרה הצורך להגיב בעצמם, הן ערובה להקטנת המקרים של פגיעה מקוונת (Gustavo, 2009)

ההתמודדות עם תופעת הסייבר-בולינג מחייבת הסתכלות מערכתית, של כל השותפים בחינוך הילד: ההורים, בית הספר, הקהילה, החל מהגיל הצעיר וכתכנית מערכתית רב שנתית. גורם מוביל משמעותי להובלת התהליך במערכת החינוך הם מנהלי בתי הספר. על התוכנית לכלול חינוך והסברה מחד, ומערכת כללים ואכיפה מאידך, ביניהם: חוקים, תקנות וסנקציות.

להלן הצעה להתנהלות בית הספר למיזעור תופעת הפגיעה בכלל והפגיעה המקוונת בפרט (על סמך Gustavo, 2009; Brown et al., 2006; Campbell, 2005; Willard, 2006 וניסיון אישי)

ההתמודדות עם תופעת הפגיעה המקוונת לשם מזעורה, היא חלק מתפיסה חינוכית כוללת וממדיניות בית ספרית לטיפול אקלים מכבד ובטוח כאורח חיים. התשתית לכך היא שגרת התנהלות באקלים מיטבי מתוך מודעות, מכוונת, הסברה ומניעה, לצד תכנית התערבות לצמצום אלימות. התכנית כוללת דרכי פעולה ברורות ועקביות, מערכת כללים, ביניהם חוקים, תקנות וסנקציות לשם אכיפה, בהתענה ובטיפול משמעותי. לטיפול באלימות בכלל ובפגיעה המקוונת בפרט.

מאחר ופגיעה מקוונת היא תופעה חדשה יחסית, אין עדיין ממצאים אמפיריים משמעותיים, אך בשנים האחרונות מצטמצם במהירות פער זה, וכבר היום ברור, שנזקי הפגיעה מקוונת עולים בהיקפם על נזקי הפגיעה פנים מול פנים, וללא התייחסות מהירה, נחושה ומקצועית, הדרדרות להתנהגות אלימה ופוגענית בהיקפים שלא ידענו, היא בלתי נמנעת. ההתמודדות עם פגיעה מקוונת מתבססת על מגוון תכניות לצמצום פגיעה בבית הספר, אך עליה להתבטא בתפיסות חדשניות הכרוכות בהבנת מאפייני הסביבה המקוונת והשפעתם על ההתנהגות ברשת (אבני ורותם, 2009: השפעת מאפייני המרחב המקוון על התנהלות אתית של המורה המקוון – לקראת פרסום) אלה מזמנים שיקול דעת חינוכי ערכי הכולל התבוננות מחודשת על תפיסת תפקיד המורה בעידן משתנה.

מדיניות בית הספר

מדיניות כוללת של בית הספר היא פתרון יעיל (Campbell, 2005). מדיניות הצהרתית, לצד הדרכה ביישום מעשי, והכשרת הסגל החינוכי, הורים ולומדים אודות פגיעה מקוונת, עשויה לקדם מאד את מזעור התופעה. לרבים מבתי הספר, רשויות ומחוזות בעולם, ישנה מדיניות בכל הנוגע לפגיעות שנעשות בנוכחות פיזית, שיכולה בקלות יחסית לעבור התאמה ועדכון לפגיעה מקוונת.

במדיניות בית הספר יש להתייחס לנושא, להגדיר מטרות, יעדים, נהלים, דרכי פעולה ודרכי הערכה. המדיניות צריכה להבהיר באופן ברור מה הן ההתנהגויות הנחשבות להפרת קוד אי-אלימות שיש להגיב עליו בסנקציות. לכן

מומלץ, לגבש אותם עם מעורבות כל קהל בית הספר, שעלול להיות מעורב בפגיעה מקוונת: הנהלה, מורים, תלמידים והורים.

לבית ספר יהיה תקנון, שייבנה בתהליך שיתופי עם כל הגורמים (מנהל, מורים, תלמידים, הורים) באופן אמיתי, ולא רק למראית עין. עקרון זה חשוב לשם הצלחת אכיפת המדיניות. התקנון ישמש לתכנון ולהיערכות מקדימים, לתיאום ציפיות, הגדרת גבולות (מה מותר ומה אסור), והגדרת דרכי האכיפה. התקנון מראש יהיה דינמי, ומתעדכן לעת לעת בתהליך מובנה ומוגדר מראש.

כל השותפים - צוות בית הספר, התלמידים, המורים והקהילה יכירו את הנהלים ואת דרכי אכיפתם ויחתמו על התקנון.

תכנית ההתמודדות צריכה להיות מערכתית, רב ממדית, מתמשכת ועקבית. להלן הצעה למיזעור תופעת הפגיעה בכלל והפגיעה המקוונת בפרט (על סמך Brown et al., 2006; Campbell, 2005; Gustavo, 2009; Willard, 2006 וניסיון אישי):

על המדיניות לאפשר דווח אנונימי או מאובטח כך ששם המתלונן לא יודא ברבים. הפתרונות ואכיפת הנהלים אינם כלליים אלא אמורים לתת מענה ספציפי על ההקשר של המקרה. גם אם יש להגיב בעקביות ובדרך ברורה לכל אירוע, יש להתייחס לבעיה גופא, בהלימה לטווח תגובה מתאימה שנקבע מראש. יש לשים לב לאירועים שמתבצעים מחוץ לגבולות בית הספר, אך קשורים קשר ישיר להתנהלות החינוכית ולמעורבים בהם, שהם חלק מבית הספר. לשם כך יש חשוב לערב ולגייס את שיתוף הפעולה של ההורים כאשר ילדיהם מעורבים באופן כלשהו בפגיעה מקוונת, אם כפוגע ואם כקורבן. מומלץ גם, במקרה של מקרה בו מעורבים מספר תלמידים, לעדכן את כל צוות בית הספר, שיהיה ער להשלכות, ובכך להנמיך את הלהבות עוד בתחילתן. יש לנהל מעקב אחר הפגיעות בכדי להבחין בין אירוע חד פעמי לבין אירוע מכוון, חוזר ומתמשך של פגיעה.

תנאי שימוש באתר בית הספר: תנאי שימוש הוא המרכיב הפשוט והנגיש יחסית להתחלת מהלך התמודדות. מדובר על קוד התנהגות באתר בית ספר ובכלים המקוונים שהוא מספק. מאחר והאתר והכלים משמשים את התלמידים לצרכי למידה וחברותא בהקשר בית ספרי, וכל זאת בשליטה, או לפחות בסמכות בית הספר, חיוני להתחיל מכך. מרכיב במדיניות בית ספר צריך להיות "תנאי שימוש" - **AUP** (Acceptable Use Policy) או נהלים בסביבה המקוונת (כמו לכל ספק אינטרנט), תוך הדגשת חשיבות קריאתם, התייחסות אליהם והסכמה להם.

תנאי שימוש בטכנולוגיות: יש לשים לב שתנאי השימוש הם רק לפלטפורמה שבית הספר מספק לשימוש בסביבה מקוונת (אתר בית הספר) למורים ולתלמידים. חשוב להרחיב את ההנחיות גם לשימוש במכשירים ניידים, מחשבים אישיים, מצלמות וכד', כחלק מציוד המשמש גם לצרכי הלמידה בבית הספר.

תנאי השימוש צריכים להיות בהלימה למדיניות בית הספר: לחזון החינוכי ולקווי היסוד של השליחות הפדגוגית והחברתית שבית הספר לוקח על עצמו. עליו להבהיר תנאי התנהגות מקובלת ואנה מקובלת בסביבה המקוונת שמספק בית הספר לתלמידיו, מהו חומר לא ראוי לפרסום, כיצד נשמרים ומוגנים פרטי מידע אישיים של כל לומד ואיש סגל במוסד, והצהרה בנחיצות של דיווח בכל מקרה של פגיעה מקוונת. לכן מומלץ להוציא מדיניות זו כחלק מהאמנה הבית ספרית, שעל כל מורה, תלמיד והורה לחתום עליה כשותף ומזדהה עם עקרונותיה (Brown et al., 2006).

אמנה בית ספרית והדגשת ה"חידוש" של ההתייחסות לסביבה המקוונת. אמנה בית ספרית היא הקוד ההתנהגותי בשטח בית הספר, כשההתייחסות לסביבה המקוונת, ב"תנאי השימוש" (ראו למעלה) היא חלק ממנה. בתור התחלה ניתן להסתמך על חוסר מנכ"ל תש"ע 1/א, ספטמבר 2009 (ראה נספח) כמו גם תנאי שימוש המכוונים לקוד התנהגות בסביבה המקוונת שמטעם בית הספר המשמשת להוראה ולמידה. האמנה מחייבת את התלמידים, המורים, הצוות החינוכי וההורים ועל כל אלה להביע מודעותם והסכמתם ולחתום עליה. יש להקפיד לא

רק לפרסמה כנייר המושלך כלאחר יד אלא לדאוג לקריאתה, להבנתה, להתייחסות אליה ולהתחייבות אליה. ניתן לעשות זאת באמצעות אישור קריאתה וקבלה, על ידי כל הגורמים, בטופס מקוון.

קהל היעד: התמודדות עם הפגיעה המקוונת מחייבת אחריות משותפת של כל הגורמים המעורבים בחינוך: הצוות החינוכי, התלמידים, ההורים וגורמים בקהילה ובישוב.

מנהל בית הספר: המנהל אחראי להובלת התכנית בבית ספרו, בשיתוף הצוות החינוכי ויתר הגורמים. **הצוות החינוכי:** הצוות החינוכי משמש דוגמה אישית להתנהגות ראויה ומהווה דמויות משמעותיות לשיתוף, תמיכה, הגנה ומציאת פתרונות, תוך יצירת תנאים המזמנים שיח, הקשבה ודיווח. על כל הצוות ללמוד את התופעה על היבטיה, אם בהשתלמות הכשרה, אם במפגשי חדר מורים. מאחר ומדובר בטכנולוגיה משתנה המביאה לדינמיות בתופעת הפגיעה המקוונת, בה עולות מידי פעם התנסויות חדשות של דרכי פגיעה, יש ליזום מפגשי עדכון במהלך השנה ולדאוג לעדכון ושילוב מורים חדשים בתהליך.

אסטרטגיית הוראה: על הצוות החינוכי לאמץ אסטרטגיה של הפיכת מקרה לארוע לימודי, ובכך ניתן יהיה להנחיל באופן חינוכי, אוטנטי, על בסיס הקשרים של מקרים הנגועים ישירות לבית הספר, ולא רק לעמוד בתקנות.

מומחים ומדריכים חיצוניים: גם אם מסתייעים בגורמים ומומחים חיצוניים לפרק זמן מסוים, הדגש הוא על העצמת הכוחות הפנימיים של בית הספר על ידי העמקת המודעות והכשרתם להתמודדות עם הנושא.

ההורים והקהילה: מאחר וחלק גדול מהתופעה מתרחש ברשת ולא בגבולות בית ספר, על בית הספר ליזום הרצאות וסדנאות להורים, להבהרת התופעה ולמתן כלים להתמודדות ולפיקוח על התנהלות ילדיהם בטכנולוגיה, כגון כיצד לשמור תמונות מסך ואמצעים נוספים שסייעו לזהות את התוקף המקוון. יש ללמדם כיצד לעודד את התלמידים לשתפם באירועי פגיעה מקוונת, מבלי לחשוש מהגבלת הגישה לטכנולוגיות או מפיקוח יתר של ההורים על ילדיהם.

התלמידים: קהל היעד הישיר הנו התלמידים. פגיעה מקוונת נובעת מהם ונעשית על ידם. על האקלים הבית ספרי לעודד את הצעירים לשתף את המבוגרים במקרים בהם הם עדים או מטרה לפגיעה מקוונת ללא חשש מהתוצאות, ביניהן הגבלת הנגישות לטכנולוגיה (החרמה של ההורים, פיקוח יתר וכד'). לעדים העומדים מן הצד, תפקיד מפתח במזעור התופעה, ולכן יש לעודד באמצעות מעורבות חינוכית דיווח שכזה למורים ו/או להורים.

גילאי ההתערבות: התכנית רב גילאית ורב שנתית, מתחילה בגילאים הצעירים ומתייחסת לסביבה החברתית והמשפחתית של הילד. התרחבות היחסים החברתיים מחוץ למשפחה בגיל ההתבגרות ואיכותם, קשורים לתוצאות התנהגויות שונות. באמצעות אינטראקציה עם חברים בני גילם, המתבגר לומד כיצד לשתף פעולה, לראות דברים בפרספקטיבה אחרת, ולספק צרכים גדלים של אינטימיות. צעירים שמדווחים על חברים קרובים הם בטוחים יותר בעצמם, מגלים התנהגות אלטרואיסטית ופחות תוקפנית, כמו גם מעורבות גדולה יותר בבית הספר ומודעות לנטייה האישית שלהם בבחירת מקצוע. מעורבות הורים בחיי הצעיר, עשויה להיות מאד מועילה למניעת הצקות ופגיעה מקוונת. עצם התמיכה וההנחיה כיצד להגיב, ובמקרה הצורך להגיב בעצמם, הן ערובה להקטנת המקרים של פגיעה מקוונת. (Gustavo, 2009).

תחומי ההתערבות: על התכנית להיות משולבת בכל תחומי העשייה החינוכית, הן הלימודית והן הטיפולית-רגשית. תכנית ההתמודדות מבוססת ניטור, מעקב, בקרה והערכה. תפקידם לעודד את המודעות לתופעה, להיקפה ולאופייה, לשמש בסיס נתונים לבניית ההתערבות ולשמש כלי הערכה ובקרה.

ג. פתרון טכנולוגי

פתרונות טכנולוגיים אינם עומדים בפני עצמם, אלא כחלק מפתרון התנהגותי ומערכתי. בפועל מדובר על אפשרות מעקב וזיהוי של משתמשים בכלים המקוונים שמספק אתר בית הספר. הטרדה בדיון מקוון, או באמצעות מייל, גם אם היא אנונימית, ניתן בעקרון, לדעת מי יזם זאת, ובאיזה כלי מקוון (אתר, מערכת וובית) הוא השתמש. כל זאת בתנאי שזה נעשה ממחשבים בבית הספר, ו/או זיהוי המחשב שממנו נכנסו למערכת, גם אם המחשב הוא מהבית, מחשב אישי נייד וכד'. הדבר קל יותר אם יש קשר הדוק לספק האינטרנט שמתף פעולה. בנוסף, קיימים אמצעי חסימה לתנאים שונים, אך מהניסיון הנצבר, צעירים בעלי יוזמה ומוטיבציה, יכולים לעקוף אותם. פתרון נוסף לפגיעה הנעשית ישירות באמצעות חפיצים אישיים של התלמידים, מאומץ יותר ויותר על ידי בתי הספר, אף על הבעייתיות החוקית והיישומית: אי שימוש בחפיצים אישיים כסלולר, מצלמות וכד' בגבולות בית הספר.

סיכום פעילויות עיקריות שניתן לעשות במסגרת מוסדית:

- העלאת מודעות כל הצוות המורים לתופעה, גורמיה ודרכים לצמצומה.
- העלאת מודעות ההורים לנושא והכשרת הורים להגברת מעורבות, ופיתוח טכניקות מעורבות וגישה של ההורים בעולם ילדיהם, באופן שימשו תמיכה, שינוי דרכי התנהגות ותגובה ואף הגנה בעת הצורך.
- מניעת אינטראקציות חברתיות שליליות, על ידי הקטנת החיכוך השלילי בסיטואציות חברתיות שונות. הכוונת השימוש בטכנולוגיות (חסימת דרכי גישה לאתרים בלתי ראויים, איסור שימוש בטלפונים ניידים בכיתה)
- הסברה למורים כיצד הם יכולים להגדיל את הסיכוי לאתר ולזהות את הפוגעים
- עידוד בני הנוער לשתף את המבוגרים ולדווח על בעיות שכאלה
- גיבוש ופרסום מדיניות בית ספרית לאירועים הקורים במסגרת בית ספר ומחוצה לו
- גיבוש נוהלי אי שימוש בחפיצים אישיים בגבולות בית הספר.

סיכום

למרות שהתופעה ידועה ומוכרת היטב בהוויית בית הספר, היא מועצמת מאד כתוצאה משימוש בסביבה המקוונת. פגיעה מקוונת היא נושא שהולך ותופס מקום גובר והולך בשיח החינוכי, וההתמודדות עימה כרוכה במבוכה ובחוסר ידע. ההתמודדות עם התופעה היא מהלך מערכתי רב שנתי, של כל הגורמים השותפים בחינוך, כולל הורים וקהילה. מפתח לכך הוא העלאת מודעות המורים לנושא, גיבוש דרכים הולמות למיגור התופעה, בהתייחסות טיפולית חברתית ואישית, וקביעת הנחיות, נהלים וכלים להתמודדות עם התופעה בחינוך. מאמץ מרוכז, כמו הכרזה על קדימות לאומית/ מחוזית, כפי שנעשה במספר מדינות באירופה, ארה"ב אוסטרליה וניו-זילנד, יכול להניב גם כלים התנהגותיים המפותחים על ידי אנשי מקצוע, ומשולבים במדיניות מזעור הפגיעה בכלל במוסדות החינוך.

מידע נוסף

מידע על תופעת הפגיעה המקוונת בביתה ספר, מידע נוסף בעיתונות המקוונת אודות התופעה, וכלים מעשיים לבתי הספר ראו: פגיעה מקוונת – Cyberbullying http://ianethics.com/?page_id=990 באתר "מתקונים לאתיקה" <http://ianethics.com/>.

נספח:

התיחסות משרד החינוך כמדיניות למזעור פגיעה מקוונת, כחלק ממסמך "קידום אקלים בטוח והתמודדות עם אירועי אלימות במוסדות החינוך" חוזר מנכ"ל תש"ע/1 (א), י"ב באלול התשס"ט, 1 בספטמבר 2009.⁹

3.2.5 טבלה א': התנהלות בחיי השגרה

חובה על בית הספר להכליל בתקנון הבית-ספרי את כל הנושאים המופיעים בטבלה :

התנהגויות המצופות	טווח התגובות במקרה של הפרה (בית הספר יקבע את המדרג)	התכנית החינוכית
<p>5. התנהגות: שימוש בטכנולוגיה אישית בזמן שיעור (בטלפונים ניידים, במצלמות, ב"אייפונים" וכו')</p> <ul style="list-style-type: none"> - כל שימוש בטכנולוגיה אישית בכלל ובטלפון נייד בפרט במהלך השיעור ובזמן בחינות אסור בהחלט. יש להשאיר את המכשיר בתיק כשהוא במצב סגור וכבוי. אין להציבו בשום מקרה על השולחן בכיתה. השימוש במכשיר במהלך פעילות מחוץ לבית הספר יעשה בהתאם להוראות הצוות. - צילום בזמן שיעור באמצעות הטלפון הנייד אסור בהחלט. צילום במהלך פעילות מחוץ לבית הספר יעשה בהתאם להוראות הצוות ובתנאי שלא יפגע בכבודו של המצולם ובצנעת הפרט שלו. - מומלץ לא להביא כלל מכשירים ניידים לבית הספר (פרט לסיכון מהקרינה המכשירים משמשים יעד לגנבות, למסחר ובאופן עקיף לאלימות בבית הספר). בכל מקרה של הבאת המכשיר יש ליידע את התלמידים ואת הוריהם כי בית הספר אינו אחראי לנזק שייגרם לו, לאבדו או לגנבתו. הנהלת בית הספר רשאית לאסור הבאת מכשירים ניידים לבית הספר או להגביל את השימוש בהם בהתאם להחלטות הצוות. בכל מקרה תהיה המדיניות הבית-ספרית בהלימה להנחיות לעיל. 	<ul style="list-style-type: none"> - שיחת בירור - הפקדת המכשיר במזכירות בית הספר או בחדר המנהל במקום קבוע, נעול ובטוח והחזרתו בסוף יום הלימודים לידי התלמיד או הוריו - יידוע / הזמנת ההורים - במקרים של שימוש חוזר בטלפון נייד בזמן שיעור (הצבת הטלפון על השולחן, קבלת שיחות, שליחה וקבלה של מסרונים) ענישה בהתאם להחלטות בית הספר על הפרות משמעת, לרבות כתיבת עבודה בנושא 	<ul style="list-style-type: none"> - הטמעת הנהלים לשימוש במכשירים ניידים - ניתוח אירועים המדגימים פגיעה באמצעות מכשירי טלפון ניידים

התמודדות עם אירועי אלימות

ב. להלן הקריטריונים להערכת החומרה של האירוע. ככל שהאירוע עונה על יותר קריטריונים הוא יסווג כחמור יותר.

- האם האירוע מורכב מיותר מתחום אחד (כמו, למשל, אלימות תחת השפעת סמים או אלכוהול, אלימות המלווה בפגיעה מינית או ונדליזם תוך כדי סיכון לתלמידים)?
- מהי חומרת הפגיעה הפיזית/הנפשית (על פי הערכת אנשי מקצוע)?
- האם האירוע חד-פעמי או מתמשך?
- האם מדובר באיום או בסיכון לאלימות או במימוש אלימות?

⁹ <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Applications/Mankal/EtsMedorim/2/2->

1/HoraotKeva/K-2010-1a-2-1-12.htm

- האם מדובר בפוגע יחיד או בפוגעים רבים (בקבוצה)?
- האם הפגיעה נעשתה בנוכחות רבים או בהפצה המונית באמצעים טכנולוגיים כגון האינטרנט?
- מהו האפקט שיש לאירוע על ההתנהלות הבית-ספרית (האם בית הספר יכול להמשיך להתנהל ולתפקד או שהאירוע נתפס כמשבר)?
- מהי מהות יחסי הכוחות בין הפוגע לנפגע? (הקו המנחה: אם כרוכים באירוע הפרשי גילים, ניצול מרות, פגיעה בחסרי ישע וכו' – האירוע יסווג כחמור יותר).
- ג. מעבר לענישה, כגון נוכחות מוגברת של מורים, שיתוף בין מורים, הורים ותלמידים, הקמת צוותי חשיבה ופעולה, פיתוח מנהיגות ואחריות של תלמידים, תיעוד, יידוע, פרסום ושקיפות, בניית תכניות וליווי לטווח ארוך ועוד.
- ד. התגובה צריכה להיות מיידי, סבירה והגיבנית ותואמת את העברה.
- ה. על מנהל בית הספר מוטלת האחריות לטפל בנפגע בשיתוף אתו ועם הוריו ולקבוע את אופן הטיפול בו; לדוגמה: שיחות עם התלמיד, ליווי בעזרת חונך או עמית, טיפול/שיחות על ידי יועץ חינוכי/מטפל בהבעה וביצירה (אם התלמיד זכאי חינוך מיוחד או שילוב).

חלק א': אירועי אלימות שלא חלה עליהם חובת דיווח על פי חוק או על פי נוהל

דוגמאות לאירועי אלימות שלא חלה עליהם חובת דיווח על פי חוק או על פי נוהל	דיווח	טווח התגובה
<ul style="list-style-type: none"> - אלימות מילולית חמורה (איום, לעג על רקע גזעני, פגיעה בכבוד ההורים, אחר) - אלימות מילולית בעלת גוון מיני - אלימות פיזית (בעיטה, נשיכה, דחיפה, צביטה, סטירה, מכה) - חרם, הפצת שמועות באינטרנט ו/או במכשירים ניידים - הצקות ומעשה בריונות 	אין	<p>פעולות חובה</p> <ul style="list-style-type: none"> - עצירת האירוע - שיחת בירור - תיעוד האירוע והטיפול בו - יידוע מחנך הכיתה <p>לשיקול דעת הצוות החינוכי</p> <ul style="list-style-type: none"> - יידוע ההורים - שיחות עם התלמידים המעורבים - אזהרה - הטלת עבודה בנושא "אלימות וסכנותיה" - שיחה עם הכיתה תוך שמירה על צנעת הפרט - ביטוי בתעודה: הורדת ציון/ הערה בסעיף "התנהגות" - בבית הספר היסודי: השארת התלמיד בזמן ההפסקה בהשגחת מבוגר - בכל שלבי החינוך: אפשרות של העברה לכיתה מקבילה באופן קבוע על פי החלטת המועצה הפדגוגית - בניית תכנית חינוכית אישית לצורך טיפול (בתכנית תיכלל, בין היתר, תרומה לקהילה, עשייה חינוכית מתקנת כמו הרצאות, לקיחת אחריות בתחום הרלוונטי וכו') - בחינוך היסודי: השעיה לטווח שבין 1-2 ימים - בחינוך העל-יסודי: השעיה לטווח שבין 1-4 ימים

חלק ב': אירועי אלימות שחלה עליהם חובת דיווח על פי נוהל או על פי חוק

דוגמאות לאירועי אלימות שחלה עליהם חובת דיווח על פי נוהל	דיווח	טווח התגובה וסמכות הטיפול של בעלי התפקידים בבית הספר
4. פגיעה חמורה באמצעות האינטרנט (התחזות, הפצת	חובת דיווח	<p>פעולות חובה להתנהגויות 1-7</p> <p>א. בית הספר מחויב לפעול להפסקת הפגיעה, לדיווח על האירוע לגורמים האלה: פקיד סעד ו/או משטרה,¹</p>

<p>הפיקוח הכולל והרשות המקומית. יש ליידע את הורי התלמידים המעורבים גם בכתב (ראה פירוט ב-3.4).</p> <p>ב. יכרז מצב אירוע חמור בבית הספר – "עוצרים את השגרה". יש לכנס ועדה פנים-בית-ספרית לקביעת דרכי הטיפול באירוע בהלימה להנחיות.</p> <p>ג. תגובה בית ספרית: מנהל בית הספר היסודי ישעה את התלמיד לטווח של 1-2 ימים. מנהל בית הספר העל-יסודי ישעה את התלמיד לטווח של 3-5 ימים. באירועים המתרחשים בטיול יוכל מנהל בית הספר להחזיר את התלמידים המעורבים מן הטיול, וזאת בנוסף לטיפול המשמעותי והחינוכי.</p> <p>ד. במקביל להשעיה על מנהל בית הספר ועל צוותו לבנות תכנית אישית לתלמיד הפוגע שתכלול מרכיבים של השגחה ונוכחות, טיפול, מפגשים ; סדירים של הצוות עם הוריו, דמות מלווה בתוך בית הספר, מענה לצרכים לימודיים ועוד. מנהל בית הספר יכול להסתייע בוועדה בין-מקצועית יישובית לצורך בניית התכנית ויישומה (הנחיות לבניית תכנית אישית ראה בנספח 1).</p> <p>ה. חומרת האירוע תבוא לידי ביטוי בציון בתעודה בסעיף "התנהגות" ("ינתן ציון ההתנהגות הנמוך ביותר הנהוג בבית הספר), וכן בהערה בתעודה המציינת כי התלמיד היה מעורב באירוע אלימות חמור.</p> <p>פעולות לשיקול דעתו של מנהל בית הספר</p> <p>א. המנהל ייזום פעילויות חינוכיות טיפוליות: שיחות אישיות וקבוצתיות עם הפוגעים, עם הנפגעים ועם כלל תלמידי בית הספר, שיחות עם צוות המורים והפניה לגורמים טיפוליים רלוונטיים ועוד, כמפורט ב-3.5 להלן.</p> <p>ב. במקרים שבהם נשקפת סכנה לביטחון התלמיד ולסביבתו ישקול מנהל בית הספר התניית השתתפות בסיור/בטיול עתידי בליווי מבוגר (יש להודיע על כך להורים לפחות 10 ימים מראש) או מניעת השתתפות בפעילות עתידית (וקביעת פעילות חלופית לתלמיד).</p> <p>ג. באירועים המתרחשים בטיול יוכל מנהל בית הספר להחזיר את התלמידים המעורבים מן הטיול, וזאת בנוסף לטיפול המשמעותי והחינוכי.</p> <p>ד. אפשר לנקוט פעולה של "צדק מאחור" (ראה נספח 4).</p>	<p>תכנים פרטיים מביכים, איומים וכו')</p> <p>5. שימוש בטלפון נייד לצילום בזמן שיעור, צילום ללא ידיעתו של המצולם, וכן שימוש לרעה בתצלומים של תלמידים או מורים שנעשו בשטח בית הספר (איום בהפצה, חשיפה, עיוות ולעג, הפצה בטלפון נייד או באינטרנט)</p>
---	---

מקורות

בוניאל- ניסים, מ. (2008). [התנהגויות מסוכנות ברשת - אלימות במרחב הווירטואלי \(Cyberbullying\)](http://study.haifa.ac.il/~mboniel/April2008.htm). מידע ON אינטרנט. נצפה בתאריך 15.9.2009 באתר

בבנישתי, ר. חורי-כסאברי, מ. ואסטור, ר. (2005). אלימות במערכת החינוך – תשס"ה, תמצית מנהלים. ירושלים: האוניברסיטה העברית, בית הספר לעבודה סוציאלית על שם פאול ברוואלד.

מונטט אנטלפינגר (2007). סייבריונים בחצר בית הספר NRG מעריב 29/1/2007 <http://www.nrg.co.il/online/10/ART1/536/737.html>

Bauman, S. (2007). Cyberbullying: a Virtual Menace. Paper to be presented at the National Coalition Against Bullying National Conference, Melbourne, Australia. U.S., Tucson, Arizona: University of Arizona. September, 20, 2009 from <http://www.ncab.org.au/Assets/Files/Bauman,%20S.%20Cyberbullying.pdf>

Beckerman, L. and Nocero, J. (2003). High-tech student hate mail. *The Education Digest*, 68, 37-40.

Belsey B. (n.d.). Cyberbullying: an emerging threat to the "always on" generation. Retrieved September, 20, 2009 from <http://www.cyberbullying.ca/>

Brown, K., Jackson, M., and Cassidy, W. (2006). Cyber-bullying: Developing a policy to direct responses that are equitable and effective in addressing this special form of bullying. *Canadian Journal of Educational Administration and Policy*, 57. Retrieved September 20, 2009 from http://umanitoba.ca/publications/cjeap/articles/brown_jackson_cassidy.html

Campbell, M. A. (2005). Cyber-bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counseling*, 15, 68-76.

Gustavo S. M. (2009). CYBERPSYCHOLOGY & BEHAVIOR Volume 12, Number 4, 2009

Joinson, A. (1998). Causes and Implications of Disinhibited Behavior on the Internet. In: J. Gackenbach (Ed.), *Psychology and the Internet: Intrapersonal, Interpersonal, and Transpersonal Implications*. San Diego: Academic Press.

Juvonen, J. (2005). Myths and facts about bullying in schools. *Behavioral Health Management*, 25,36-40.

Lenhart, A. (2007). *Cyberbullying and Online Teens*. Pew Internet and American Life Project. http://www.pewinternet.org/PPF/r/216/report_display.asp

MPsych, C. P. & Campbell, M. A. (2009). Cyberbullying: The New Face of Workplace Bullying?. *CyberPsychology*, 12 (4), 395-400.

Patchin, J.W. and Hinduja, S. (2006) Bullies move beyond the schoolyard: a preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4, 148-169.

Raskauskas, J. and Stoltz, A. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43, 564-575.

Smokowski, P. R., & Kopasz, K. H. (2005). Bullying in school. An overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *National association of social workers*, 27, 101-110.

Suler, J. (2004a). The online disinhibition effect. *CyberPsychology & Behavior*, 7, 321-326.

Suler, J. (2004b). The Online Disinhibition Effect. (v3.0). *The Psychology of Cyberspace* (online book). Center Rider University, Department of psychology Science and Technology, U.S., New Jersey. Retrieved April, 20, 2009 from <http://www-usr.rider.edu/~suler/psyber/disinhibit.html>

Willard, N. (2006). *Cyberbullying and cyberthreats*. Eugene, OR: Center for Safe and Responsible Internet Use.

Ybarra, M. L. and Mitchell, K. J. (2004). Youth engaging in online harassment: associations with caregiver-child relationships, internet use and personal characteristics. *Journal of Adolescence*, 27, 319-336.

Yoneyama, S., and Rigby, K. (2006). Bully/victim students and classroom climate. *Youth Studies*